

...โรงเรียนวิถีพุทธจะเดินหน้าต่อไปอย่างมีพลัง
ในการที่จะสร้างสรรค์อนาคตของชุมชน สังคม
ประเทศชาติ และโลกทั้งหมด
ให้เป็นวิถีแห่งสันติสุขที่ยั่งยืนสืบไป

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

แนวทางการดำเนินงาน โรงเรียนวิถีพุทธ

กระทรวงศึกษาธิการ

แนวทางการดำเนินงาน โรงเรียนวิถึพุทธ

กระทรวงศึกษาธิการ
พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๖

แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๕๖ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

ISBN : 974-650-318-9

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.)
๓๑๓/๑ ถนนเพชรเกษม แขวงท่าพระ เขตบางกอกใหญ่
กรุงเทพมหานคร ๑๐๖๐๐ โทร. ๐-๒๕๖๖-๖๐๕๒, ๐-๒๕๖๖-๖๐๕๓
นายณัฐ ปวิณวิวัฒน์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๕๖

อนุโมทนา

โรงเรียนวิถิพุทธนี้ ชื่อบอกอยู่ในตัวว่าเป็นสถานศึกษาที่ดำเนินในทางของพุทธะ คือ ท่านผู้รู้-ผู้ตื่น-ผู้เบิกบาน

ความรู้-ความตื่น-ความเบิกบานนั้น เป็นลักษณะ ๓ ด้าน ของแกนอันเดียว

คือ ปัญญา ที่พัฒนาประณีตยิ่งขึ้นไป ในจิตใจที่ดิงามสุขสดใสมีพลังเข้มแข็งด้วยสมาธิ โดยมีการสื่อสารและพฤติกรรมที่สัมพันธ์อย่างเกื้อกูลกับเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อมเป็นฐานรองรับสนับสนุน ทำให้เกิดการพัฒนาที่การศึกษา ๓ ด้าน บูรณาการเป็นไตรสิกขา

สถานศึกษา อันประกอบด้วยผู้บริหาร ครูอาจารย์ ตลอดจนมาถึงบุคลากรในวงการศึกษาทั้งปวง และกว้างออกไปทั่วถึงชุมชนและสังคมทั้งหมด เป็นกัลยาณมิตร ที่ช่วยกันชักนำส่งเสริมกล่อมเกล่าให้เด็กนักเรียนใช้กาลโกแห่งโยนิโสมนสิการ ความรู้คิดของตนขับเคลื่อนตัวเองให้ก้าวไปในวิถิแห่งไตรสิกขานั้น ซึ่งความก้าวหน้าไปหมายถึงความเพิ่มพูนแห่งความเก่งกล้าเจียบคม พร้อมด้วยความดิงามที่ประสานกลมกลืนกับความสุขความแจ่มใสเบิกบานสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ผู้มีชีวิตดิงาม และร่วมสร้างสรรค์สังคม

การที่กระทรวงศึกษาธิการได้จัดตั้งงานโรงเรียนรูปแบบใหม่ ที่เรียกว่า โรงเรียนวิถิพุทธขึ้นนี้ เป็นที่น่าอนุโมทนาอย่างยิ่ง เป็นการเริ่มต้นใหม่ที่กลมกลืนกับภูมิหลังทางวัฒนธรรมของชาติ และเป็นแกนอันจะช่วยประสานให้สถานศึกษาที่ไดริเริ่มดำเนินมาในวิถิทางนี้สามารถรวมกำลังกันทำงานให้ก้าวหน้าเข้มแข็ง และขยายขอบเขตกว้างขวางออกไป

หวังว่า เมื่องานตั้งต้นก้าวออกจากจุดเริ่มอย่างมีเรี่ยวแรงเข้มแข็ง พร้อมทั้งมองเห็นทิศทางและจุดหมายชัดเจนแล้ว โรงเรียนวิถิพุทธจะเดินหน้าต่อไปอย่างมีพลัง ในการที่จะสร้างสรรค์อนาคตของชุมชน สังคม ประเทศชาติ และโลกทั้งหมด ให้เป็นวิถิแห่งสันติสุขที่ยั่งยืนสืบไป

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

๑ พฤษภาคม ๒๕๕๖

ส

งคมไทยเป็นสังคมที่มีโอกาสใกล้ชิดกับสิ่งล้ำค่าของสังคมมนุษยชาติซึ่งก็คือ“พระพุทธศาสนา” พระพุทธศาสนามีรายละเอียดที่เป็นระบบการศึกษา ระบบการดำเนินชีวิตที่ชัดเจน ดึงงาม ละเอียดลึกซึ่งในทุก ๆ ชั้น ทุกระดับของการดำเนิน และด้วยวิสัยทัศน์ของ ฯพณฯ พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ในคราวร่วมประชุมเรื่องหลักสูตรใหม่เด็กไทยพัฒนา : หัวใจของการปฏิรูปการศึกษา เมื่อ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๔๕ ท่านได้เห็นชอบกับแนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช ที่เสนอให้มีโรงเรียนนำร่องวิถีพุทธ ให้คุณครูเข้าสู่ห้องเรียนด้วยแบบอย่างของชาวพุทธ ใช้กระบวนการสอนแบบพุทธจากประกายความคิดสำคัญนี้เอง กระทรวงศึกษาธิการนำสู่การส่งเสริมการจัด “โรงเรียนวิถีพุทธ” ขึ้นอันเป็นนวัตกรรมการจัดการศึกษา ๑ ใน ๕ รูปแบบสำคัญ ที่กระทรวงฯ กำลังเร่งดำเนินการ ซึ่ง “โรงเรียนวิถีพุทธ” นี้ กระทรวงศึกษาธิการปรารถนาให้เป็นจุดสำคัญของการนำคุณค่านามหาศาลของพระพุทธธรรมมาสู่สังคมไทย โดยผ่านการจัดสภาพและการเรียนรู้ของโรงเรียนที่มีความชัดเจนในระยะเริ่มแรกอาจจะมีโรงเรียนจำนวนไม่มาก เพียงประมาณ ๘๐ โรงเรียน อาสาสมัครร่วมโครงการที่จะเป็นการนำร่อง ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการ ไม่ได้คัดโรงเรียนใดออก เนื่องจากผู้บริหารโรงเรียนสมัครใจร่วมดำเนินการด้วยจิตใจที่พร้อมนำหลักธรรม มาปฏิบัติในโรงเรียน เพื่อให้สมกับที่ประเทศไทยมีพุทธศาสนิกชนถึง ๙๕%

จาก ธันวาคม ๒๕๔๕ ถึง เมษายน ๒๕๔๖ การดำเนินงานเป็นรูปร่อยขึ้นเป็นลำดับ จากแนวคิดสู่แผนงานที่เป็นรูปธรรม และที่สำคัญช่วงเริ่มการพัฒนาี้ กระทรวงศึกษาธิการได้รับความเมตตาจาก พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) ในการให้แนวคิดที่เป็นรูปธรรม อีกได้รับกำลังใจจากพระเดชพระคุณต่อเนื่องตลอดมา พร้อมกันนี้คณะสงฆ์หลาย ๆ ส่วนได้แสดงอนุโมทนาสาธุการ อีกให้ความร่วมมือกับกระทรวงศึกษาธิการ ดังท่านเทพโสภณ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ท่านได้กรุณาเป็นวิทยากรบรรยาย ให้ข้อคิดแก่คณะทำงานและประสานการดำเนินงานต่าง ๆ ด้วยความกรุณาตลอดมา

ดิฉันรับทราบข่าวอยู่เสมอว่า คณะทำงานในการจัดทำแนวดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธฉบับนี้ ล้วนมีความอึดเอิบใจในการระดมความคิดกันอย่างเป็นกัลยาณมิตร และเชื่อว่าความปิตินี้จะคงอยู่ตลอดไป แม้จะมีอุปสรรคอันเป็นเรื่องธรรมดาของการทำงาน แต่เราทุกคนย่อมอยาก

เห็นแผนการดำเนินงานที่เกิดขึ้นเป็นรูปธรรม โดยให้โรงเรียนทำความเข้าใจกับสังคม การนำแผนสู่การปฏิบัติ ให้มีศีล สมาธิ ปัญญา มีครู ผู้บริหาร เป็นแบบอย่างที่ดี มีพ่อแม่ผู้ปกครองที่มีส่วนร่วม ให้เด็กเป็นผู้เรียนที่บรรลุเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ กล่าวคือ เด็กจะมีความสุข อ่อนโยน ทันสมัย และทันโลก เอาตัวรอดด้วยสติและปัญญาเมื่อเผชิญอุปสรรคชีวิต แต่ไม่เห็นแก่ตัว ชิงเอาตัวรอดเพียงคนเดียว รู้จักการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์กับเพื่อนมนุษย์ที่แม้จะต่างชนชาติ ศาสนาก็ตาม เหล่านี้คือความฝันที่กำลังจะเป็นจริง เป็นการขีดขูสิ่งทีหลายโรงเรียนทำอยู่แล้ว มาขยายผลให้ออกสู่วงกว้างขึ้น จนเต็มแผ่นดินไทย

เอกสารแนวทางการดำเนินการโรงเรียนวิถิพุทธนี้ ตลอดจนกิจกรรมของโครงการ ดำเนินลุล่วงจนวาระปัจจุบันได้ด้วยความสะดวกราบรื่น ก็ด้วยความเมตตาและความร่วมมือของ กัลยาณมิตรทั้งพระคุณเจ้าในคณะสงฆ์และสาธุชนที่เป็นผู้บริหาร คณะครู ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ใฝ่ธรรม ผู้เห็นคุณค่าและประโยชน์แห่งพุทธธรรมที่มีต่อเยาวชนและสังคมไทย และด้วยความกรุณาอย่างหาที่สุดมิได้จากท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต)และพระครูปลัดปิฎกวัฒน์ ได้ตรวจแก้ไข เอกสารฉบับนี้ในรอบสุดท้าย แนวคิดและแนวทางในเอกสารนี้คาดหวังว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานของสถานศึกษา อีกวาดหวังว่า “โรงเรียนวิถิพุทธ” นี้จะขยายได้กว้างขวางเป็นพลังแห่งศรัทธา และปัญญาที่จะช่วย สร้างสรรค์สังคมไทยให้ดำเนินบนหนทางแห่งคุณค่าด้วยวิถิพุทธธรรมได้อย่างมั่นคงสืบต่อไป

ปรารภนาดียิ่ง

(ดร.สิริกร มณีรินทร์)

รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

พฤษภาคม ๒๕๔๖

สารบัญ

	หน้า
อนุโมทนา	
ปฐมบท	
ความเป็นมา	๑
ภาพสรุปโรงเรียนวิถีพุทธ	๓
กรอบความคิดรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ	๗
แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ	๑๕
การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ	๑๗
การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้	๒๒
กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา	๒๔
การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ	๒๙
การเกี่ยวกลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน	๓๑
การบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ	๓๕
อธิบายศัพท์	๓๗
รายชื่อคณะทำงาน	๔๕

ความเป็นมา

ส

เนื่องจากที่กระทรวงศึกษาธิการ จัดประชุม เรื่อง “หลักสูตรใหม่ เด็กไทยพัฒนา” ณ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๔๕ ซึ่งมี ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร ให้เกียรติเป็นประธาน ที่ประชุมได้หารือถึงโรงเรียนที่จัดการศึกษาเพื่อสนองตอบความสามารถที่แตกต่างกันของบุคคล เพื่อนำพาเด็กและเยาวชนไทยก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างไร้ขีดจำกัด

โรงเรียนวิถิพุทธเป็นหนึ่งในโรงเรียนรูปแบบใหม่ ที่จะช่วยผลักดันให้เด็กและเยาวชนไทยสามารถพัฒนาตามศักยภาพ เป็นคนดี คนเก่งของสังคม และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข กระทรวงศึกษาธิการนำความเห็นของที่ประชุมมาหารือต่ออีกหลายครั้ง อีกทั้ง ดร.สิริกร มณีรินทร์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และคณะได้ไปกราบขอคำแนะนำ เรื่องการจัดโรงเรียนวิถิพุทธ จากพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ณ วัดญาณเวศกวัน เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖

นอกจากนั้นยังมีข้าราชการระดับสูงได้ไปกราบขอคำแนะนำในเรื่องเดียวกันนี้จาก พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมทั้งนิมนต์ท่านมาให้ข้อคิดในการประชุมระดมความคิดครั้งแรก

วันที่ ๒๖-๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ เป็นการประชุมหารือเรื่องโรงเรียนวิถิพุทธ เป็นครั้งแรก มีพระภิกษุและคฤหัสถ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ มาร่วมประชุมประมาณ ๓๐ รูป/คน ได้ข้อสรุปเบื้องต้นถึงหลักสำคัญของการจัดโรงเรียนวิถิพุทธ

วันที่ ๑-๔ เมษายน ๒๕๔๖ เป็นการประชุมหารือครั้งที่ ๒ มีพระภิกษุและคฤหัสถ์ รวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิ มาร่วมกำหนดแนวการดำเนินการต่อจากหลักการที่ได้ข้อสรุปไว้แล้ว ประมาณ ๕๐ รูป/คน

จากการประชุมใหญ่ ๒ ครั้ง ทำให้ได้ข้อสรุปโรงเรียนวิถิพุทธในเรื่องสำคัญ กล่าวคือ

- ❖ ภาพสรุปโรงเรียนวิถิพุทธ
- ❖ กรอบความคิดรูปแบบโรงเรียนวิถิพุทธ
- ❖ แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ
- ❖ แนวการบริหารโครงการโรงเรียนวิถิพุทธ

ภาพสรุป โรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำ**หลักธรรมพระพุทธศาสนา**มาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตาม**หลักไตรสิกขา** อย่างบูรณาการ

รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

❖ **จุดเน้น** โรงเรียนวิถีพุทธดำเนินการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้**หลักไตรสิกขา** คือ **ศีล สมาธิ ปัญญา** อย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา **“การกิน อยู่ คู่ ฟัง เป็น”** คือ มีปัญญา รู้เข้าใจในคุณค่าแท้ ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสงวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิตโดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรการพัฒนา

❖ **ลักษณะโรงเรียนวิถีพุทธ** เน้นการจัดสภาพทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ โดยส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่ง**ปัญญา วุฒิธรรม ๔ ประการ** คือ

๑. **สัปปุริสสังเสวะ** หมายถึง การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีครู อาจารย์ดี มีข้อมูลมีสื่อที่ดี
๒. **สัทธัมมัสสวนะ** หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี
๓. **โยนิโสมนสิการ** หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดี และถูกวิธี
๔. **ธัมมานุวัตรปฏิบัติ** หมายถึง ความสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ถูกต้องเหมาะสม

การจัดสภาพของโรงเรียนวิถิพุทธ ประกอบไปด้วย **ด้านกายภาพ** คือ อาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม เป็นต้น **ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต** เช่น กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรมนักเรียนต่าง ๆ **ด้านการเรียนการสอน** เริ่มตั้งแต่การกำหนดหลักสูตร สถานศึกษา การจัดหน่วยการเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้ จนถึงกระบวนการเรียนการสอน **ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์** ในการปฏิบัติต่อกันระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน หรือครูกับครู เป็นต้น และ **ด้านการบริหารจัดการ** ตั้งแต่การกำหนดวิสัยทัศน์ จุดเน้น การกำหนด แผนปฏิบัติการ การสนับสนุน ติดตาม ประเมินผลและพัฒนาต่อเนื่อง ซึ่ง**การจัดสภาพในแต่ละด้านจะมุ่งเพื่อให้การพัฒนานักเรียนตามระบบไตรสิกขา** ดำเนินได้อย่างชัดเจนมีประสิทธิภาพ ดังเช่น การจัดด้านกายภาพ ควรเป็นธรรมชาติ สภาพแวดล้อมที่ชวนให้มีจิตใจสงบ ส่งเสริมปัญญา กระตุ้นการพัฒนาศรัทธา และศีลธรรม กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต กระตุ้นให้การกิน อยู่ ดู ฟัง ดำเนินด้วยสติสัมปชัญญะเป็นไปตามคุณค่าแท้ ด้านการเรียนการสอน บูรณาการพุทธธรรมในการจัดการเรียนรู้ชัดเจน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ เอื้ออาทร เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ส่งเสริมทั้งวัฒนธรรมเมตตา และวัฒนธรรมแสวงปัญญา เป็นต้น

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถิพุทธ มีขั้นตอนสำคัญ เช่น **การเตรียมการ** เตรียมทั้งบุคลากร ผู้เกี่ยวข้อง แผนงาน ทรัพยากร ที่มุ่งเน้นสร้างศรัทธาและฉันทะในการพัฒนา **การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ** ที่จัดเพื่อส่งเสริม ให้เกิดความเจริญงอกงาม หรือปัญญาคุณธรรม ในการพัฒนาผู้เรียน **การดำเนินการพัฒนาทั้งผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขาอย่างต่อเนื่อง** โดยใช้สภาพและ องค์ประกอบที่จัดไว้ข้างต้น ขั้นต่อมา คือ **การดูแลสนับสนุน** ใกล้ชิด ด้วยท่าทีของความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ที่จะทำให้การพัฒนานักเรียน และงาน ดำเนินได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต่อจากนั้น**มีการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง** ด้วยอิทธิบาท ๔ และหลักอุปปัญญาธรรม คือ ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และความไม่ระย่อในการพากเพียร เป็นต้น ขั้นสุดท้ายของกระบวนการบริหารแต่เป็นฐานสู่การพัฒนาในลำดับต่อไป คือ **ขั้นประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน**

ลักษณะการเกื้อกูลสัมพันธ์ โรงเรียนวิถิพุทธและชุมชน จะมีลักษณะของการร่วมมือ ทั้งสถานศึกษา บ้าน วัด และสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน ด้วยศรัทธาและฉันทะ ที่จะพัฒนาทั้งนักเรียน และสังคมตามวิถีแห่งพุทธธรรม เพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน

การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากร การพัฒนาโรงเรียนวิถิพุทธแม้จะยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ แต่บุคลากร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้บริหารและครู มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะเป็นปัจจัยให้ผู้เรียนพัฒนาได้อย่างดี ทั้งการเป็นผู้จัดการเรียนรู้ และการเป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริงในลักษณะ **สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น** การพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษามีความจำเป็นต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องหลากหลายวิธีการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **การส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน** ทั้งนี้เพื่อให้บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดีตามวิถิพุทธ เช่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนา และพัฒนาตนให้ดำเนินชีวิตที่ดั่งงาม ละ เลิกอบายมุข การถือศีล ๕ เป็นต้น **ความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์** และการเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นต้น

กรอบความคิดรูปแบบ โรงเรียนวิถีพุทธ*

โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไป ที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ ได้พัฒนาการกิน อยู่ ตู พึ่ง ให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม แสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต

ความสำคัญและความเป็นมา

วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทยได้รับการหล่อมเกลามาจากคำสอนของพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ยุคแรกของประวัติศาสตร์ชาติไทย จนกล่าวได้ว่าวิถีพุทธ คือ วิถีวัฒนธรรมของชาวไทย ส่วนใหญ่ จนมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ทั่วโลกตระหนักและให้การยอมรับ

พุทธธรรมหรือพุทธศาสนเป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติของโลก และชีวิตที่แท้จริง และฝึกให้ผู้ศึกษาสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่ระดับ การดำเนินชีวิตประจำวันของคนทั่วไป คือ การกิน อยู่ ตู พึ่ง จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของนักบวช ผู้มุ่งมีชีวิตที่บริสุทธิ์ และในทุกระดับยังผลให้ผู้ศึกษาเองมีความสุขพร้อม ๆ กับช่วยให้คนรอบข้าง และสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วยอย่างชัดเจน

พุทธธรรมมีกรอบการพัฒนาหลักเป็นระบบการศึกษา ๓ ประการ เรียกว่าไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ที่เรียกสั้น ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกหัดอบรม เพื่อพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา ไตรสิกขานี้เป็นการศึกษาที่

*กรอบความคิดรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ นี้ เรียบเรียงจากการศึกษา เอกสารการศึกษาแนวพุทธต่าง ๆ และข้อคิดของพระธรรมปิฎก โดย ดร.ไพรัช สุแสนสุข รับหน้าที่เป็นผู้เรียบเรียงเพื่อใช้เสนอในที่ประชุมระดมความคิดครั้งแรก (ก.พ. ๕๖) ที่ประชุมได้เสนอเพิ่มเติมสาระบางประเด็น เช่น จุดเน้นข้อคิดของพระธรรมปิฎก และข้อคิดจากการบรรยาย ของพระเทพโสภณ และในการประชุมครั้งที่ ๒ (เม.ย. ๕๖) กรอบความคิดได้รับการปรับปรุงอีกเล็กน้อย ในส่วนสภาพสถานศึกษา ด้านการบริหารจัดการ และแผนภาพรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ ดังปรากฏในเอกสารนี้

ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านและทุกวัย อีกทั้งมีความง่ายยาก ตั้งแต่เรื่องเบื้องต้นทั้งของเด็ก และผู้ใหญ่จนถึงเรื่องละเอียดซับซ้อนที่ยากจะหาองค์ความรู้อื่นใดมาเทียบได้

การศึกษาของกุลบุตรกุลธิดาและผู้ใหญ่ทั้งหลายในอดีตอันยาวนานของไทย มีฐานจากการใช้พุทธธรรมมาอบรมสั่งสอน แต่อาจไม่มีระบบของการศึกษาบังคับอย่างในยุคปัจจุบัน แม้ในปัจจุบันจะมีการศึกษาภาคบังคับแก่คนส่วนใหญ่ แต่ก็มิได้นำเอาพุทธธรรมมาเป็นฐานของการศึกษา แต่นำระบบและองค์ความรู้ตามโลกนิยมโดยมีฐานจากประเทศตะวันตกมาเป็นแกนในการจัดการศึกษา ทำให้พุทธธรรมเองเริ่มห่างเหินจากชีวิตของคนไทยยุคปัจจุบันมากขึ้น ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายในความล้ำค่าของพุทธธรรม และในความเป็นสมบัติของชาติ ซึ่งได้ก่อร่างสร้างฐานของวัฒนธรรมไทยมาแต่อดีต

ด้วยคุณค่าอันอนันต์ขององค์ความรู้ในพุทธธรรมและระบบไตรสิกขาที่ชัดเจนในการให้การศึกษาพัฒนาผู้เรียนทุกวัย ทางกระทรวงศึกษาธิการจึงมีแนวความคิดที่จะส่งเสริมให้สถานศึกษานำระบบของพุทธธรรมมาประยุกต์จัดกับระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษาปัจจุบัน เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็น**มนุษย์ที่สมบูรณ์**ตามที่ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติกำหนด ที่มีคุณสมบัติของการเป็นคนที่ดี เก่ง มีความสุขอย่างแท้จริง อันเป็นเป้าหมายแท้ของพุทธธรรมอยู่แล้ว ให้มีความชัดเจนขึ้น โดยผ่านการดำเนินงานของ **“โรงเรียนวิถีพุทธ”** อันจะเป็นตัวอย่างที่จะขยายผลสู่การพัฒนาในโรงเรียนอื่น ๆ ในวงกว้างต่อไป

รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

ลักษณะจุดเน้น

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นสถานศึกษาในระบบปกติที่นำหลักพุทธธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษานั้น โดยมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ การนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือการจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถ กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น คือ ใช้ ปัญญา และ เกิด ประโยชน์ แท้จริง ต่อชีวิต และการจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ (ปรโตโฆสะ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ด้วยวิถีวัฒนธรรมแสงปัญญา ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขา

ที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรม ทั้ง**ศีล**หรือพฤติกรรมหรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ดีงามสำหรับตน และสังคม **สมาธิ** หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และ**ปัญญา**ที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่แยบคาย (โยนิโสมนสิการ) โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญ ที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดด้วยความเพียรพยายาม ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขานี้ อาจแสดงแนวคิดได้ดังแผนภาพ ต่อไปนี้

: แผนภาพ สรุปแนวคิดจากหนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืน โดย พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

สภาพของสถานศึกษา

สถานศึกษาจัดสภาพในทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรม อย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น มีวัฒนธรรมแสงปัญญา ทั้งนี้การจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาคุณธรรม ๔ ประการ คือ

๑. **สัปปุริสสังเสวะ** หมายถึง การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี

๒. **สัทธัมมัสสวนะ** หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี

๓. **โยนิโสมนสิการ** หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดี และถูกวิธี

๔. **ธัมมานุวัตรปฏิบัติ** หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม

ปัญญาคุณธรรม ๔ ประการนี้จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน สำหรับแนวคิดเบื้องต้นของการจัดสภาพในสถานศึกษาที่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ มีลักษณะดังต่อไปนี้

ด้านกายภาพ

สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนา ศิล สมาธิ และปัญญา เช่น มีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะสมที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ มีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญภาวนาเหมาะสม หรือมากพอที่จะบริการผู้เรียน หรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนให้มีใจสงบ และส่งเสริมปัญญา เช่น รมรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม ดูแลเสียงต่าง ๆ มีให้อีกทีก ถ้าเปิดเพลงกระจายเสียงก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น

ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศิล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถี

ชีวิตหรือวัฒนธรรมของ การกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต โดยมีกิจกรรมตัวอย่างดังนี้

- ❖ มีกิจกรรมสวดมนต์ไหว้พระ ก่อนเข้าเรียนและก่อนเลิกเรียนประจำวัน (เพื่อใกล้ชิดศาสนา)
- ❖ มีกิจกรรมรับศีล หรือทบทวนศีลทุกวัน อาจเป็นบทกลอนหรือเพลง เช่นเดียวกับกิจกรรมแผ่เมตตา (เพื่อให้ตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข)
- ❖ มีกิจกรรมทำสมาธิรูปแบบต่าง ๆ เช่น นั่งสมาธิ ท่องอาขยานเพื่อสมาธิ สวดมนต์สร้างสมาธิ หรือทำสมาธิเคลื่อนไหวก่อนอื่น ๆ เป็นประจำวันหรือก่อนเรียน (เพื่อพัฒนาสมาธิ)
- ❖ มีกิจกรรมพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหารกลางวัน (เพื่อให้กินเป็นกินอย่างมีสติ มีปัญญาารู้เข้าใจ)
- ❖ มีกิจกรรมอาสาตาวินัยพิเศษปฏิบัติวินัยหรือศีล (เพื่อให้อยู่เป็น อยู่อย่างสงบสุข)
- ❖ มีกิจกรรมประเมินผลการปฏิบัติธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) ประจำวัน (เพื่อให้อยู่เป็น)
- ❖ มีการสวดมนต์ ฟังธรรมประจำสัปดาห์ หรือในวันพระ (เพื่อพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา)
- ❖ มีกิจกรรมบันทึกและยกย่องการปฏิบัติธรรม (เน้นย้ำและเสริมแรงการทำความดี)
- ❖ ทุกห้องเรียนมีการกำหนดข้อตกลงในการอยู่ร่วมกัน โดยเข้าใจเหตุผลและประโยชน์ที่มีต่อการอยู่ร่วมกัน (พัฒนาศีล/วินัย ด้วยปัญญา)

ฯลฯ

ด้านการเรียนการสอน

สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่น

- ❖ หลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ที่สะท้อนการพัฒนาไตรสิกขาไปพร้อม ๆ กัน หรือ
- ❖ การจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกชั้นให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการเรียนรู้และปฏิบัติหรือ
- ❖ การจัดการเรียนรู้แต่ละครั้ง นำพุทธธรรมมาเป็นฐานในการคิด หรือเป็นเกณฑ์

ตรวจสอบการเรียนรู้การปฏิบัติ หรือเชื่อมโยงการเรียนรู้สู่หลักธรรมในการพัฒนาตนและผู้อื่น

❖ ประสานร่วมมือกับวัด/คณะสงฆ์ในการจัดการเรียนรู้ ทั้งสาระพระพุทธศาสนา และกลุ่มสาระหรือกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาในบริบทต่างๆ

ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย (กายภาวนา) ด้านความประพฤติ (ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) และด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟังเป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์

สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียสละ เป็นต้น

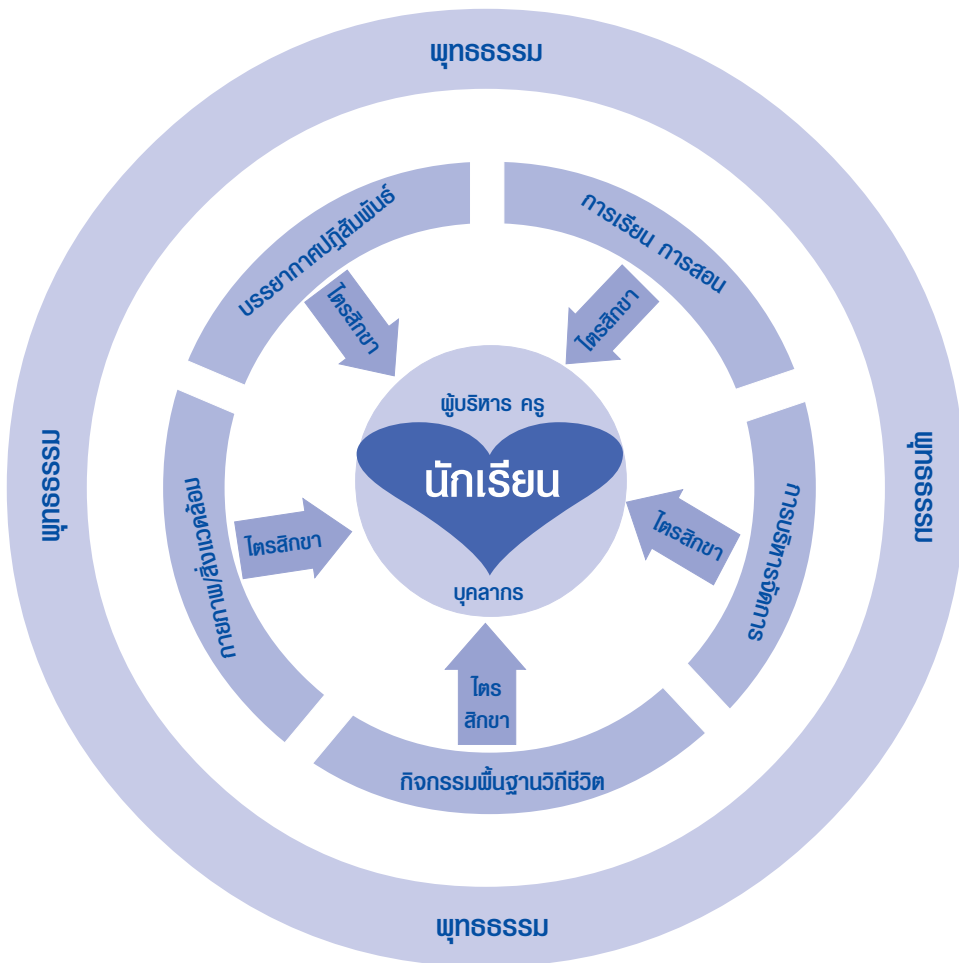
ด้านการบริหารจัดการ

สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษา ร่วมกับผู้ปกครอง และชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครูและผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่าง ๆ และการปฏิบัติตนเอง ที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ

สถานศึกษาวิเคราะห์จัดจุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียดโรงเรียนวิถีพุทธ ตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษามีจุดเน้นและรายละเอียดรูปแบบที่

แตกต่างกันได้ เช่น บางสถานศึกษาจะมีจุดเน้น ประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียน (การจัดกระบวนการเรียนรู้รายวิชา) บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวันภาพรวม บางสถานศึกษาอาจทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษา ก็เป็นไปได้

ลักษณะรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธตามรายละเอียดข้างต้นสรุปประเด็นสำคัญเป็นแผนภาพได้ดังต่อไปนี้

แนวทางการดำเนินงาน โรงเรียนวิถีพุทธ

ภาพงดงาม

ภาพอันงดงามของโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นภาพที่สะท้อนถึงการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักไตรสิกขามาใช้ในการพัฒนาผู้เรียน และแสดงถึงความพยายามนำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารและจัดการศึกษาอย่างชัดเจนโดยให้มีรูปแบบที่หลากหลายตามความเหมาะสมของสถานศึกษาที่จะพัฒนาผู้เรียนได้อย่างดีที่สุด พร้อมกับสร้างสรรค์สภาพการดำเนินงานที่ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนมีความสุข และได้พัฒนาสู่ชีวิตและสังคมที่ดงามควบคู่กันไป

สู่คุณค่า

เมื่อโรงเรียนพัฒนาสู่วิถีพุทธและได้พัฒนาจนเป็นโรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจน จะสังเกตได้ถึงความเปลี่ยนแปลงและประโยชน์อันมากมายที่เกิดขึ้นตามมาที่เชื่อมโยงด้วยความงามและคุณค่า อาทิ

๑. นักเรียนได้รับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ต่าง ๆ อย่างชัดเจนพร้อมกับการพัฒนาปัญญาและด้านอื่น ๆ การพัฒนาที่จะให้เป็นคนดี เก่ง และมีความสุขพร้อม ๆ กันที่ว่ายากจะไม่ยากสำหรับโรงเรียนวิถีพุทธ
๒. การพัฒนาผู้เรียนที่เกิดขึ้นชัดเจนจะเป็นที่ชื่นชอบและชื่นชม ของทั้งผู้ปกครอง ครูอาจารย์ และชุมชนที่ได้รับทราบ อีกทั้งการยอมรับและความร่วมมือช่วยเหลือจะเกิดขึ้นอย่างทวีคูณ
๓. สภาพแวดล้อมและบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ของโรงเรียนจะดีขึ้นมากในลักษณะที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาผู้เรียนรอบด้าน ทั้งศีล สมาธิ และปัญญา ผู้คนที่เกี่ยวข้องล้วนเป็นกัลยาณมิตร แก่กันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต่อนักเรียน

๔. บุคลากรในโรงเรียนพัฒนาตนเองทั้งวิธีการทำงานและวิถีชีวิต ทำให้สภาพการทำงานมีความสุข มีคุณค่าเพิ่ม ชีวิตส่วนตัวพัฒนาสู่ความสะอาด สว่าง สงบชัดเจน เพราะความเป็นวิถีพุทธช่วยกล่อมเกลာ

๕. โรงเรียน โดย ครู ผู้บริหาร บุคลากร และนักเรียน เป็นแบบอย่างต่อสังคม อีกเป็นพลังการพัฒนาสังคมวงกว้างให้ตั้งมายิ่ง ๆ ขึ้นได้

วิถึปฏิบัติ

แนวการดำเนินการและจังหวะก้าวการพัฒนาของโรงเรียนวิถีพุทธแต่ละแห่งจะมีความแตกต่างกันได้ ตามลักษณะเฉพาะของแต่ละสถานศึกษา อย่างไรก็ตาม ก้าวอย่างที่ชัดเจนจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้จากความพยายามในการพัฒนาผู้เรียนทั้งศีล สมาธิ ปัญญา ควบคู่กันไปอย่างบูรณาการ บนวิถีการดำเนินชีวิตธรรมดาที่ส่งเสริมการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น” คือ ดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทันและจัดการได้ในลักษณะที่จะก่อประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมให้มากที่สุด

ข้อเสนอแนะแนวดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธในภาพเบื้องต้น ที่เสนอเป็นแนวคิดแนวทางซึ่งโรงเรียนสามารถนำไปปรับใช้ได้ตามความเหมาะสมต่อไป ประกอบด้วยประเด็นดังนี้

๑. การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ
๒. การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้
๓. กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา
๔. การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรที่คาดหวัง
๕. การเกี่ยวกลุ่มสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

จังหวะก้าวการพัฒนาสู่โรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจนมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบและลำดับขั้นตอนที่เป็นระบบ และลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบต่อไปนี้เป็นข้อเสนอเชิงตัวอย่างหนึ่งที่สถานศึกษาสามารถนำไปพิจารณาปรับใช้ได้ตามความเหมาะสม ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

๑. **ขั้นเตรียมการ** : ที่จะให้การจัดโรงเรียนวิถีพุทธดำเนินไปโดยสะดวกด้วยศรัทธาและฉันทะ
๒. **ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ** : ที่จะเป็นปัจจัย เป็นกิจกรรม เป็นเครื่องมือสู่การพัฒนาผู้เรียนได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะแห่งปัญญาวัฒนธรรม
๓. **ขั้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา** : ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เป็นหัวใจของการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง
๔. **ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด** : ที่จะช่วยให้การดำเนินทุกส่วนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพด้วยท่าทีความเป็นกัลยาณมิตร
๕. **ขั้นปรับปรุง พัฒนาต่อเนื่อง** : ที่จะเน้นย้ำการพัฒนาว่าต้องมีมากขึ้น ๆ ด้วยหลักอิทธิบาท ๔ และอุปัฏฐาธรรม
๖. **ขั้นประเมินผล และเผยแพร่ผลดำเนินการ** : ที่จะนำข้อมูลผลการดำเนินงานสู่การเตรียมการที่จะดำเนินการในรอบต่อ ๆ ไป เช่น ในปีต่อ ๆ ไป หรือใช้กับโครงการต่อเนื่องอื่น และนำผลสรุปจัดทำรายงานผลการดำเนินงานแจ้งแก่ผู้เกี่ยวข้องให้ทราบ

ขั้นตอนการบริหารจัดการแสดงผังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพการบริหารจัดการโรงเรียนวิถิพุทธ

แนวการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธโดยสังเขปมีดังนี้

๑. การเตรียมการ เป็นขั้นตอนความพยายามที่จะเตรียมสิ่งที่จะทำให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปได้โดยสะดวก ซึ่งมีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเตรียมการ เช่น

- ❖ การหาที่ปรึกษา แหล่งศึกษา และเอกสารข้อมูลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรึกษาที่เป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาวิถีพุทธนี้ ซึ่งอาจจะเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศรัทธาและความรู้ชัดในพุทธธรรม ถ้าเป็นคฤหัสถ์ควรเป็นแบบอย่างในสังคมได้ เช่นเป็นผู้ไม่ข้องแวะในอบายมุข เป็นผู้ทรงศีล ปฏิบัติธรรม เป็นต้น ที่ปรึกษาจะมีความจำเป็นมากโดยเฉพาะในระยะเริ่มของการพัฒนา
- ❖ การเตรียมบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ให้มีความตระหนักในคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ให้เกิดศรัทธา และฉันทะในการร่วมกันพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธด้วยปัญญาเข้าใจทิศทาง จากศรัทธา และฉันทะการพัฒนาร่วมกัน ความสำเร็จในการพัฒนาคาดหมายได้ว่าจะเกิดขึ้นได้ไม่ยาก สำหรับวิธีการเตรียมผู้เกี่ยวข้องนี้สามารถดำเนินการได้หลากหลายตั้งแต่วิธีทั่วไป เช่น การประชุมชี้แจง การสัมมนา จนถึงการประชาสัมพันธ์ที่หลากหลาย การร่วมกันศึกษาดูงาน เป็นต้น
- ❖ การกำหนดเป้าหมาย จุดเน้น หรือวิสัยทัศน์ และแผนงาน ที่ชัดเจนทั้งระยะยาวในธรรมนูญสถานศึกษาและแผนปฏิบัติการรายปีก็ตามที่เกี่ยวข้องเห็นพ้องกัน จะเป็นหลักประกันความชัดเจนในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่างดี อันเป็นส่วนสำคัญของการเตรียมการที่ดี

๒. การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ เป็นการดำเนินการจัดปัจจัยต่าง ๆ ของการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งประกอบไปด้วยสภาพทั้งกายภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อันจะนำสู่การเป็นปัจจัยในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ คือ

- ❖ การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีข้อมูล มีสื่อที่ดี (สัปปุริสสังเสาะ)
- ❖ การใส่ใจศึกษาเล่าเรียน โดยมีฐานของหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี (สัทธัมมัสสวนะ)

- ❖ การมีกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธี โดยมีสภาพและบรรยากาศที่ส่งเสริม (โยนิโสมนสิการ)
- ❖ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้เหมาะสม (ธัมมานุธัมมปฏิบัติ)

สภาพและองค์ประกอบที่สำคัญที่จำเป็นต้องจัดส่งเสริมให้เกิดวิधिพุทธ มีตัวอย่างเช่น

- ❖ หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนที่โรงเรียนวิधिพุทธควรคำนึงถึงอย่างยิ่ง แนวคิดหนึ่งของการจัดก็คือ การบูรณาการหลักธรรมทั้งที่เป็นความรู้ (K) ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรม (A) และการฝึกปฏิบัติหลักธรรม (P) ในการเรียนการสอนโดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้นหลักสูตรสถานศึกษาที่แทรกในทุกองค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษา หรือกำหนดในระดับหน่วยการเรียนรู้ หรือแผนการจัดการเรียนรู้ ที่ครูจะนำสู่การจัดการเรียนรู้ต่อไป
- ❖ การเตรียมกิจกรรมนักเรียน ที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียนของตนมากที่สุด ซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์หรือประจำโอกาสต่าง ๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและเตรียมการไว้ล่วงหน้า จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน อีกสะท้อนให้เห็นถึงคำกล่าวที่ว่า “การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ ดู ฟังเป็น” (ป. อ. ปยุตโต)
- ❖ การจัดสภาพกายภาพสถานศึกษา ที่หมายครอบคลุมถึงอาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม อาณาบริเวณของสถานศึกษาซึ่งสถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงการจัดให้เหมาะสม และมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุด ทั้งที่ผ่านระบบการเรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษาและผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตจริงจาก “การกิน อยู่ ดู ฟังเป็น” ในชีวิตประจำวัน
- ❖ การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โดยผ่านการเตรียมการ การมอบหมายการรับผิดชอบของบุคลากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริม หรือดูแลให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นกัลยาณมิตรเกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยจัดผ่าน

กิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้นทุกคนให้ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธาค่านิยมปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น รายละเอียดแนวคิดหลักการและตัวอย่างการจัดดำเนินการของการจัดสภาพ และองค์ประกอบต่าง ๆ จะได้นำเสนอในลำดับต่อไป

๓. การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา จุดเน้นการดำเนินการพัฒนา คือ นักเรียนของสถานศึกษา โดยเป็นการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่เป็นลักษณะบูรณาการ ทั้งใน กิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร และกิจกรรมวิถีชีวิตต่าง ๆ ที่ส่งเสริม “การกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น” เป้าหมายการพัฒนาจัดให้มีความชัดเจนที่พัฒนาทั้งองค์รวมของชีวิต ที่จะนำสู่การพัฒนา ชีวิตที่สมบูรณ์ในที่สุด

นอกจากการพัฒนาผู้เรียนอันเป็นภาระหลักแล้ว สถานศึกษาจำเป็นต้องไม่ละเลยการพัฒนาบุคลากรของตนเองทั้งหมดด้วย เพราะบุคลากร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ครูและผู้บริหารจะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนดังนั้นยิ่งบุคลากรได้รับการพัฒนาตามระบบไตรสิกขามากเท่าไร จะยิ่งส่งผลดีต่อการช่วยให้นักเรียนได้รับการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น แนวทางการพัฒนาบุคลากรและ ลักษณะบุคลากรที่เหมาะสมในโรงเรียนวิถีพุทธจะได้นำเสนอในลำดับต่อไป

การดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขานี้จะดำเนินการได้ดีหาก ในขั้นเตรียมการ ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ และขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิดดำเนินการ ได้อย่างดี เพราะต่างเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินการพัฒนาผู้เรียน

๔. การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด เป็นขั้นตอนสำคัญในการเป็นปัจจัยส่งเสริมให้การ ดำเนินการพัฒนาเป็นไปอย่างราบรื่นมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ลักษณะของการดูแลสนับสนุนที่เหมาะสม ควรมีลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตรที่ปรารถนาดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อการพัฒนาผู้เรียน หรือต่องาน กิจกรรมที่สำคัญของขั้นนี้ คือ การนิเทศติดตาม ที่จะดูแลการดำเนินงานให้เป็นไป ตามแผนที่กำหนดไว้ การให้คำปรึกษาและชี้แนะผู้ปฏิบัติ การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ ฯลฯ การสนับสนุน ทั้งทรัพยากร ข้อมูลและเครื่องมือต่าง ๆ ในการช่วยดำเนินการให้เป็นไปได้ อย่างราบรื่น การรวบรวมข้อมูลและการประเมินผลระหว่างดำเนินการ อันจะเป็นฐานของการปรับปรุง ต่อเนื่องต่อไป หรือแม้เป็นข้อมูลในการพิจารณาจัดการดูแลสนับสนุนได้อย่างเหมาะสม

๕. การปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนของระบบบริหารจัดการที่กำหนด เพื่อเน้นย้ำการพัฒนาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยนำข้อมูลในขั้นตอนต้น ๆ มาพิจารณาแล้ว

กำหนดปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้องค์ธรรมที่สนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนางานให้เป็นไปอย่างชัดเจนต่อเนื่อง คือ การมีอิทธิบาท ๔ (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) และอุပ္ปญญาตธรรม ๒ (ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และความไม่ระย่อในการพากเพียร) เป็นต้น

๖. การประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะสะท้อนให้ทราบถึงผลการดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ อาจเป็น ๑ ปี หรือ ๓ ปี หรือเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรม เป็นต้น และในการประเมินจะเน้นข้อมูลที่เป็นเชิงประจักษ์ เชื่อถือได้ ให้ข้อมูลที่ชัดเจน ที่สามารถนำสู่การเผยแพร่หรือรายงานผู้เกี่ยวข้องให้ทราบผลการดำเนินงานนั้น ๆ และนำเป็นข้อมูลในการวางแผนดำเนินการอื่น ๆ ต่อไป และในระบบประกันคุณภาพ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญไม่น้อยต่อการเสนอให้ผู้เกี่ยวข้องยอมรับในการดำเนินการและบริหารจัดการ

การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้

หลักการจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้

๑. บูรณาการพุทธธรรม สู่การจัดการเรียนรู้ และการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ เพื่อนำสู่การรู้ เข้าใจ ความจริง
๒. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในทุกสถานการณ์ ทุกสถานที่ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม
๓. ประสานความร่วมมือ วัด/คณะสงฆ์ และชุมชน ในการจัดการเรียนรู้

หลักธรรมสำคัญสู่การจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ

๑. ปรัตติยะ (ตามหลักกัลยาณมิตตตา)
๒. โยนิโสมนสิการ
๓. ไตรสิกขา
๔. ปัญญาวิมุตติธรรม

หลักทำเนาวการจัดการเรียนรู็โรงเรียนวิถีพุทธประกอบด้วย

๑. หลักสูตรสถานศึกษา

- ๑.๑ สอดแทรก เพิ่มเติม พุทธธรรมในวิสัยทัศน์ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ ของนักเรียน
- ๑.๒ เพิ่มเติม คุณธรรม จริยธรรม ในผลการเรียนรู็ที่คาดหวัง
- ๑.๓ ให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการจัดหน่วยการเรียนรู็ทุกกลุ่มสาระ
- ๑.๔ สอดแทรก ความรู้ และการปฏิบัติจริงในการเรียนรู็ทุกกลุ่มสาระ กิจกรรม พัฒนาผู้เรียน และสถานการณ์อื่น ๆ นอกห้องเรียน ได้แก่ บูรณาการใน การเรียนรู็ บูรณาการในวิถีชีวิต และบูรณาการไตรสิกขาเข้าในชีวิตประจำวัน

(๒๕๔๕)

๒. ผู้สอน

- ๒.๑ เป็นตัวอย่างที่ดีในลักษณะ “สอนให้รู้ ให้ทำดู อยู่ให้เห็น” อย่างสม่ำเสมอ
- ๒.๒ เป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน มีเมตตาธรรม ความอ่อนโยน อดทน อดกลั้น และสร้างเสริมกำลังใจแก่ผู้เรียนอยู่เสมอ

๓. กระบวนการเรียนรู็

- ๓.๑ พัฒนาผู้เรียน รอบด้าน สมดุล สมบูรณ์ ทั้งกาย (กายภาวนา) ความประพฤติ (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตตภาวนา) ปัญญา (ปัญญาภาวนา)
- ๓.๒ จัดโอกาสส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู็ และปฏิบัติธรรมอย่างสอดคล้องกับ วิถีชีวิต (กิน อยู่ ดู ฟัง)
- ๓.๓ สร้างเสริมให้เกิดวัฒนธรรมแสงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตา
- ๓.๔ เน้นให้เกิดการเรียนรู็แบบโยนิโสมนสิการ เข้าใจและค้นพบคุณค่าแท้ของ สรรพสิ่ง

กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา

กิจกรรมนักเรียนในโรงเรียนวิถิพุทธ

หลักการ

กระบวนการพัฒนาผู้เรียน คือ การจัดกิจกรรมอย่างหลากหลาย ต่อเนื่อง เป็นวิถีชีวิต เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักคิด มีการฝึกปฏิบัติเสมอ ๆ ทั้งด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้ง ๓ ด้าน ไปพร้อม ๆ กัน

หลักคิด

การศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนวิถิพุทธ คือ กระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ทั้งในด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อความเจริญงอกงามในทุกขั้นตอนของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกิน อยู่ ดู ฟัง ในชีวิตประจำวัน ที่มีสติสัมปชัญญะคอยกำกับ เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตนจนเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมให้เจริญสืบต่อไป และเนื่องจากพุทธศาสนามีหลักการพัฒนาว่ามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะฝึกฝนและพัฒนาได้ ประกอบกับวิเคราะห์ผู้เรียนว่ามีสติปัญญา อุบนิสัย ความพร้อมและภูมิหลังที่แตกต่างกัน การพัฒนาจึงเน้นที่ตัวผู้เรียนแต่ละคนเป็นสำคัญ

หลักทำ

ในการจัดกิจกรรมของโรงเรียนวิถิพุทธนั้น ครูและผู้บริหารสามารถจัดพัฒนาได้ตามหลักการ หลักคิดข้างต้น โดยให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ในที่นี้ขอเสนอแนะการจัดกิจกรรมไว้เป็นแนวทาง ๔ ลักษณะ คือ

๑. กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร
๒. กิจกรรมประจำวัน/ประจำสัปดาห์
๓. กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
๔. กิจกรรมพิเศษอื่น ๆ

๑. กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร เช่น

- ๑.๑ พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ
- ๑.๒ ประกวดมรณยาทชาวพุทธ
- ๑.๓ กิจกรรมค่ายพุทธบุตร (ตามสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา)
- ๑.๔ กิจกรรมบริหารจัดการ เจริญปัญญา
- ๑.๕ เรียนธรรมศึกษา/สอบธรรมศึกษา
- ๑.๖ บรรพชาสามเณรฤดูร้อน ฯลฯ

๒. กิจกรรมประจำวัน/ประจำสัปดาห์ เช่น

๒.๑ กิจกรรมหน้าเสาธง

- ❖ กิจกรรมที่กระทำเพื่อรำลึกถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (ก่อนเคารพธงชาติ)
- ❖ กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ แผ่เมตตาและสงบนิ่ง (สมาธิ)
- ❖ กิจกรรมพุทธศาสนสุภาษิตวันละบท
- ❖ กิจกรรมนั่งไฮท์ (ในแถวหน้าเสาธง)
- ❖ กิจกรรมเดินแถวเข้าห้องเรียนอย่างมีสติ เช่น เดินพร้อมท่องคติธรรมขณะเข้าห้องเรียน

ฯลฯ

๒.๒ กิจกรรมทำความดีระหว่างวัน

- ❖ กิจกรรมเดินอย่างมีสติก่อนเข้าโรงอาหาร
- ❖ กิจกรรมกล่าวคำพิจารณาอาหารก่อนการรับประทานอาหาร
- ❖ กิจกรรมรับประทานอาหารอย่างมีสติ เช่น มีกติกากว่าไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ
- ❖ กิจกรรมขอบคุณหลังรับประทานอาหาร
- ❖ กิจกรรมนั่งสมาธิ ๑ นาที ก่อนเรียน (อาจให้นักเรียนทำพร้อมกันหน้าห้องเรียน)

ฯลฯ

๒.๓ กิจกรรมก่อนเลิกเรียน

- ❖ กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์
- ❖ กิจกรรมรำลึกพระคุณของผู้มีพระคุณ
- ❖ กิจกรรมท่องอาขยานสร้างสมาธิ ฯลฯ

๒.๔ กิจกรรมประจำสัปดาห์

- ❖ กิจกรรมสวดมนต์สรภัญญะประจำสัปดาห์
- ❖ กิจกรรมทำบุญตักบาตรประจำสัปดาห์ (อาจทำในวันพระหรือวันที่สถานศึกษากำหนด)

ฯลฯ

๓. กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

โรงเรียนวิถีพุทธควรจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันอัฐมิมบูชา ดังนี้

๑. กิจกรรมวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา และวันเข้าพรรษา
สถานศึกษา ผู้ปกครองและชุมชน ร่วมกิจกรรม ดังเช่น
  - ❖ ทำบุญ ตักบาตรบริเวณสนามของสถานศึกษา
  - ❖ ฟังพระเทศน์ (โดยนักเรียนเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรม)
  - ❖ เวียนเทียนที่วัด หรือในสถานศึกษา
๒. หล่อเทียนพรรษา และร่วมกับชุมชนในการหล่อเทียนและแห่เทียนพรรษา
๓. สถานศึกษาจัดบรรยายภาควันสำคัญทางศาสนาโดยระดับองทิวสีเหลือง เขียวองธรรมจักร ธงฉัพพรรณรังสี และเปิดเพลงธรรมะทางวิทยุของสถานศึกษา (เสียงตามสาย)

ฯลฯ

๔. กิจกรรมพิเศษอื่น ๆ เช่น

- ❖ กิจกรรมไขปัญหาธรรม
- ❖ กิจกรรมวันสำคัญของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
- ❖ กิจกรรมการประเมินผลการทำความดี

- ❖ กิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ทำความดี
- ❖ กิจกรรมอาสาตาวีเศษ (มีผู้สังเกตพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติธรรม)
- ❖ กิจกรรมบันทึกความดีของผู้ปฏิบัติธรรม
- ❖ กิจกรรมต้นไม้พูดได้ (เน้นคติธรรม)
- ❖ กิจกรรมจัดนิทรรศการผลงานทางพระพุทธศาสนา
- ❖ กิจกรรมการกำหนดทักษะและความรู้ทางพระพุทธศาสนา
- ❖ กิจกรรมสมათานศีลในวันพระ
- ❖ กิจกรรมสร้างสรรค์สังคม เช่น ทำความสะอาดห้องน้ำ
- ❖ กิจกรรมปฏิสัมพันธ์ เช่น ครูต้อนรับทักทายนักเรียนด้วยกิริยา วาจาอ่อนหวาน และสัมผัสที่ประกอบด้วยเมตตา
- ❖ กิจกรรมต้นไม้อธิษฐาน
- ❖ กิจกรรมอธิษฐานจิตก่อนเรียน
- ❖ กิจกรรมอบรมธรรมะ ๕ นาที (อาจจัดสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง)
- ❖ กิจกรรมถือศีล นอนวัด ปฏิบัติธรรมช่วงเข้าพรรษา

ฯลฯ

การจัดลักษณะทางกายภาพโรงเรียนวิถีพุทธ

หลักการ

จากความสำคัญของสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ตามที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา และแนวทางในการจัดบรรยากาศสภาพแวดล้อมของสถานศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด สามารถสรุปเป็นหลักการในการจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพของโรงเรียนวิถีพุทธได้ดังนี้

๑. บรรยากาศสงบเงียบ เรียบง่าย
๒. ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ร่มรื่น
๓. ใกล้ชิดกับชุมชน
๔. สะอาด มีระเบียบ
๕. ทันสมัย มีการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ
๖. เป็นแหล่งเรียนรู้ ทั้งด้านวิชาการ วิชาชีพ และคุณธรรม

หลักคิด

โรงเรียนหรือสถานศึกษาเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญต่อการเรียนรู้ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้นัก เหตุการณ์ในพระพุทธศาสนาหลายตอนเน้นถึงความสำคัญของสถานที่และบรรยากาศเช่น (๑) ทรงเจริญอานาปานสติกรรมฐานเมื่อมีพระชนมายุ ๗ พรรษา ณ ใต้ต้นหว่านในบรรยากาศที่เงียบสงบ (๒) ทรงเลือกสถานที่ที่ใกล้ชิดธรรมชาติและชุมชนสำหรับบำเพ็ญเพียร (๓) เมื่อตรัสรู้แล้วทรงเปลี่ยนสถานที่จากที่ตรัสรู้ไปประทับใต้ต้นไทรและต้นอื่น ๆ (๔) ทรงกำหนดเรื่องความสะอาด ความมีระเบียบไว้ในพระวินัยปิฎกว่าด้วยเสนาสนวัตรและเสนาสน ชันถกะ (๕) ทรงแสดงภาวะที่เอื้อ เกื้อกูล เหมาะสม สะดวกสบายของสภาพแวดล้อม ซึ่งประมวลกันไว้ ๗ ประการ คือ สัปปายะ ๗

แนวทางการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๓๙-๒๕๕๐ : โรงเรียนในอุดมคติ ได้กำหนดให้มีบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เพื่อให้นักเรียนได้เรียนอย่างมีความสุข คือมุ่งเน้นการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ปลูกฝังเรื่องความสะอาด ความมีวินัย รวมทั้งการจัดสถานศึกษาให้มีความร่มรื่น มีต้นไม้ มีแหล่งน้ำ บ่อน้ำ ไร่นา ไร่สวน ไร่ผลไม้ ปลอดภัยและไม่มีมุมอับ

หลักทำ

โรงเรียนวิถิพุทธ มีลักษณะทางกายภาพที่เป็นธรรมชาติ ร่มรื่น สวยงาม สะอาด เป็นระเบียบ ปลอดภัย ให้ความรู้สึกที่ผ่อนคลาย สบายกาย สบายใจ มีศูนย์รวมศรัทธาของครู นักเรียน และบุคคลในชุมชน คือมีพระพุทธรูปที่เด่นชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย มีสวนพุทธธรรมประกอบด้วยต้นไม้สำคัญในพระพุทธศาสนา มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม มีอาคารสถานที่ที่สะอาดเป็นระเบียบและเพียงพอต่อการใช้สอย มีแปลงเกษตร โรงฝึกงานที่เหมาะสมต่อการฝึกฝนคุณธรรม เพื่อประกอบสัมมาอาชีพะ มีห้องจริยธรรม ห้องสมุดพระพุทธศาสนา ทุกห้องเรียนมีพระพุทธรูปเพื่อให้ นักเรียนได้เห็นและระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ

บรรยากาศในห้องเรียนมีความสงบ สะอาด ครูและนักเรียน มีความสำรวมตนอยู่เสมอ สื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอนทันสมัยและครบครัน ทั้งสื่อที่เกิดจากภูมิปัญญาของครู นักเรียน และชุมชน ตลอดจนสื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีความสุข ปลูกฝังคุณลักษณะใฝ่รู้ใฝ่เรียน และความรู้ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก สถานศึกษาต้องมีความใกล้ชิดธรรมชาติ ชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความสะอาด มีระเบียบเรียบร้อยของโรงเรียนวิถีพุทธ จะต้องเกิดจากความร่วมมือร่วมใจของนักเรียนทุกคน โดยครูสร้างบรรยากาศของความรักความสามัคคี และความรับผิดชอบ

การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ

หลักการ

ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และบุคลากรมีความสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียนในระบบไตรสิกขา ทั้งในฐานะเป็นผู้บรมสั่งสอน ผู้จัดการเรียนรู้ และการเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติตน บุคลากรทุกคนพัฒนาตามหลักไตรสิกขา มีคุณลักษณะเป็นผู้มีความรู้พุทธธรรมเป็นอย่างดี ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ สามารถจัดการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ และเป็นกัลยาณมิตร มีลักษณะของการเป็นผู้ที่ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” พร้อมจะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาได้เป็นอย่างดี

หลักคิด

การพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษาควรดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีรูปแบบวิธีการหลากหลาย เหมาะสมกับลักษณะและเงื่อนไขของตนเอง แนวทางสำคัญหนึ่งในการพัฒนาบุคลากร คือ การปฏิบัติธรรมในวิถีชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ผู้บริหารควรเป็นผู้นำในการพัฒนาตนเอง และการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง

หลักทำ

แนวทางการจัดพัฒนาบุคลากร เช่น

๑. วิเคราะห์สภาวะธรรมหรือภูมิธรรม ธรรมวุฒิ และลักษณะของบุคลากร
๒. ค้นหาบุคลากรแนวร่วมหรือแกนนำ
๓. วางแผนพัฒนาบุคลากร โดยการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของบุคลากร
๔. จัดกิจกรรมที่เป็นตัวอย่างสะท้อนให้เห็นความสำเร็จ ทั้งกิจกรรมรูปธรรม และกิจกรรมพัฒนาจิต
๕. ให้การยกย่อง ชมเชย แก่บุคลากรที่พัฒนาจนเป็นแบบอย่างได้

ลักษณะแนวกิจกรรมพัฒนาบุคลากร เช่น

- ❖ การจัดอบรมใหญ่ประจำปี
- ❖ จัดการพัฒนาจิต เจริญปัญญาอยู่ยรรายสัปดาห์ หรือรายเดือน
- ❖ จัดกลุ่มสนทนาธรรม
- ❖ จัดฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรมในโอกาสวันสำคัญ
- ❖ จัดศึกษาดูงาน หรือปฏิบัติธรรมในสำนักต่าง ๆ
- ❖ ส่งเสริมการศึกษา ปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง โดยจัดห้องสมุดและสื่อต่าง ๆ ให้ยืม

หรือใช้ศึกษา จัดห้องวิปัสสนา ฯลฯ

- ❖ ส่งเสริมการถือศีล ๕ เป็นวิถีชีวิต
- ❖ ส่งเสริมการประเมินผลปฏิบัติธรรม และสอบอารมณ์ (วิปัสสนา)

ฯลฯ

คุณลักษณะสำคัญของบุคลากรโรงเรียนวิถิพุทธ

ผู้บริหารสถานศึกษา

๑. ศรัทธาในพระพุทธศาสนา
๒. ละเลิกจากอบายมุข
๓. ถือศีล ๕ เป็นนิจ
๔. มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่ดีงาม
๕. เป็นผู้นำและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในการทำความดี

ครู อาจารย์ และบุคลากร

๑. ศรัทธาในพระพุทธศาสนา
๒. ละเลิกจากอบายมุข
๓. ถือศีล ๕ เป็นนิจ
๔. มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่ดีงาม
๕. มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์

การเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน

หลักการ

โรงเรียนวิถีพุทธกับชุมชนซึ่งประกอบด้วยบ้าน วัด และสถาบันอื่น ๆ ในชุมชน มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน เกื้อกูลร่วมมือกันและกันในการพัฒนานักเรียน และพัฒนาชุมชนสังคมในวิถีแห่งพุทธธรรม เพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน

หลักคิด

โรงเรียนวิถีพุทธเพียรพัฒนาตนมีผลการพัฒนานักเรียนเป็นที่ยอมรับและศรัทธาของชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษา จัดระดมสรรพกำลังลักษณะต่าง ๆ อย่างหลากหลาย ในการพัฒนางานทุกด้านของสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนานักเรียน

โรงเรียนวิถีพุทธ บริการวิชาการ อาคารสถานที่ ร่วมมือสนับสนุนกับชุมชน ในการพัฒนาภูมิธรรม ภูมิปัญญา คุณธรรมจริยธรรม และกิจกรรมสัมมาอาชีวะต่าง ๆ เป็นต้น แก่ชุมชนสังคม ด้วยเมตตาธรรมและด้วยความเป็นกัลยาณมิตร เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามและสันติสุข

หลักทำ

สถานศึกษาอาจพิจารณากำหนดและดำเนินงานตามวิสัยทัศน์ และแผนปฏิบัติการของสถานศึกษา ซึ่งบ่งชี้ถึงความเป็นวิถีพุทธอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง จนบังเกิดผลที่ชัดเจนทั้งในด้านการบริหารจัดการ ด้านลักษณะทางกายภาพ ด้านบุคลิกภาพและคุณธรรมของครู อาจารย์ นักเรียน และบุคลากรของโรงเรียนจนเป็นภาพที่เห็นได้ชัดเจน เช่น ผู้บริหารมีคุณธรรม มีการบริหารจัดการโดยใช้หลักเมตตาธรรม ครูมีความเป็นกัลยาณมิตร นักเรียนมีกิริยาวาจาสุภาพ มีน้ำใจ มีคุณธรรม เป็นลักษณะเด่นที่บุคคลทั่วไปเห็นได้ชัดเจน พร้อมกันนั้นโรงเรียนวิถีพุทธมีลักษณะเปิดกว้างสู่ชุมชนและสังคม พร้อมทั้งจะรับฟังความคิดเห็นเพื่อการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนสังคม ด้วยความเกื้อกูลกันและกันอย่างต่อเนื่อง

กิจกรรมเสนอแนะเกื้อกูลสัมพันธ์

๑. สถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน ดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และวันตามประเพณี เช่น กิจกรรมหล่อเทียนพรรษา การทอดกฐินทอดผ้าป่า กิจกรรมวันพ่อวันแม่ ฯลฯ
๒. สถานศึกษานำสถานศึกษาร่วมกิจกรรมของวัดและชุมชน เช่น กิจกรรมทำความสะอาดวัด ซึ่งอาจจัดในชั่วโมงกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน หรือกิจกรรมช่วยเหลือสังคมอื่น ๆ เช่น นำอาหารไปเลี้ยงคนชราที่บ้านพักคนชรา หรือบ้านเด็กกำพร้า ฯลฯ
๓. สถานศึกษาต้องเป็นของชุมชนโดยเปิดต้อนรับผู้ปกครอง และชุมชนตลอดเวลา (Open House) เพื่อให้ผู้ปกครองได้มีโอกาสเสนอข้อคิดเห็นและมีส่วนร่วมในภารกิจต่าง ๆ เช่น ดูแลความสะอาดของโรงอาหาร ดำเนินการเชิญผู้ทรงภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาช่วยสถานศึกษาในการจัดการเรียนรู้ เป็นต้น
๔. เปิดห้องสมุดเพื่อให้ชุมชนใช้บริการได้ในวันหยุด รวมทั้งสนามกีฬา หอประชุม ฯลฯ
๕. เป็นศูนย์กลางของชุมชนในด้านวิชาการ วิชาชีพ เช่น จัดอบรมให้ความรู้แก่ผู้ปกครองในเรื่องอาชีพพิเศษต่าง ๆ จัดร้านค้าของสถานศึกษาเพื่อให้ผู้ปกครองนำผลผลิตทางการเกษตร ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ มาขาย โดยนักเรียนเป็นผู้ดูแลกิจการ
๖. ร่วมกับวัดในชุมชนจัดการเรียนธรรมศึกษา กิจกรรมทางด้านศาสนาต่าง ๆ เช่น นิมนต์พระสงฆ์มาแสดงพระธรรมเทศนา เชิญวิทยากรมาให้ความรู้แก่เยาวชนในเรื่องต่าง ๆ ในวันหยุด จัดทัศนศึกษาทางธรรม เป็นต้น
๗. จัดกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน เช่น จัดการแข่งขันกีฬา จัดกิจกรรมปัจฉิมนิเทศโดยเชิญผู้ปกครองมาร่วมนำอาหารมารับประทานร่วมกัน จัดค่ายครอบครัว
๘. เสริมความเข้มแข็งของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เช่น การเยี่ยมบ้านนักเรียน ช่วยเหลือนักเรียนแก้ไขปัญหาครอบครัว ฯลฯ

๙. ประชาสัมพันธ์ผลงานของโรงเรียนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น จัดทำหนังสือพิมพ์ หรือวารสารของสถานศึกษา เผยแพร่แก่ผู้ปกครอง ศิษย์เก่า ชุมชน ฯลฯ

๑๐. ยกย่องเชิดชูเกียรติของผู้กระทำความดีทั้ง ครู อาจารย์ นักเรียน บุคลากรของสถานศึกษาและบุคคลในชุมชน เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่บุคคลทั่วไป เพื่อให้วิถีมุททเป็นวิถีชีวิตของคนทั้งชุมชน

การบริหารโครงการ “โรงเรียนวิถีพุทธ”

โรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งดำเนินการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการผ่านการพัฒนา “กิน อยู่ ตู ฟังเป็น” ดังนั้นการบริหารโครงการ ทั้งในระดับชาติและระดับโรงเรียน จะยึดหลักการพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวข้างต้น ทุกขั้นตอน

การบริหารโครงการระดับชาติ จะมีกิจกรรมหลัก ได้แก่

๑. สร้างความเข้าใจแก่ผู้บริหารโรงเรียน และผู้รับผิดชอบโครงการ
๒. ผลิตสื่อ เอกสาร วัสดุทัศน เพื่อเผยแพร่แนวคิดและตัวอย่างการดำเนินงาน โรงเรียนวิถีพุทธ
๓. สร้างความเข้าใจแก่ครู ทั้งในการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการวิถีพุทธ และการจัดกิจกรรมเสริมลักษณะต่าง ๆ
๔. นิเทศ เยี่ยมเยียน ประเมินผลการดำเนินงาน
๕. สัมมนาเพื่อสะท้อนประสบการณ์ผลการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการปรับปรุงการดำเนินงานให้ดียิ่งขึ้น

การบริหารโครงการระดับโรงเรียน จะมีกิจกรรมหลัก ได้แก่

๑. ประชาสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เช่น ครูและบุคลากรทุกคน ผู้ปกครอง นักเรียน องค์กรสงฆ์ที่สถานศึกษาจะขอความอนุเคราะห์ ฯลฯ
๒. ปรับสภาพบรรยากาศของสถานศึกษาตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ

๓. ปรับปรุงการจัดการเรียนรู้ โดยสอดแทรกหลักสูตรในการเรียนรู้ทุกสาระการเรียนรู้
๔. ปรับปรุงการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรของสถานศึกษาให้สอดคล้องกับหลักการโรงเรียนวิถีพุทธ
๕. นิเทศ เยี่ยมเยียน ชื่นชมให้กำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงานและปรับปรุงการดำเนินงานให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น
๖. ร่วมสัมมนาเพื่อรับฟังประสบการณ์การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาอื่น ๆ เพื่อนำมาปรับกิจกรรมการเรียนรู้ของสถานศึกษาตนเองต่อไป

อธิบายศัพท์*

๑. กัลยาณมิตร ความมีกัลยาณมิตร คือ มีผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อนที่คบหา และบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี ความรู้จักเลือกเสวนาบุคคลหรือเข้าร่วมหมักกับท่านผู้ทรงคุณปัญญา มีความสามารถ ซึ่งจะช่วยเหลือ สนิบสนุน ชักจูง ชี้ช่องทาง เป็นแบบอย่าง ตลอดจนเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดี ในการศึกษาอบรม การครองชีวิต การประกอบกิจการ และ ธรรมเนียมปฏิบัติ สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี ข้อนี้เป็นองค์ประกอบภายนอก

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิตฉันใด ความมีกัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำเป็นบุพนิมิต แห่งการเกิดขึ้นของอารยอัษฎางคิกมรรค แก่ภิกษุฉันนั้น”

“ความมีกัลยาณมิตร เท่ากับเป็นพรหมจรรย์ (การครองชีวิตประเสริฐ) ทั้งหมดทีเดียว เพราะว่าผู้มีกัลยาณมิตรพึงหวังสิ่งนี้ได้ คือ จักเจริญ จัดทำให้มาก ซึ่งอารยอัษฎางคิกมรรค”
“อาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร เหล่าสัตว์ผู้มีชาติเป็นธรรมดาก็พ้นจากชาติ ผู้มีชราเป็นธรรมดาก็พ้นจากชรา ผู้มีมรณะเป็นธรรมดาก็พ้นจากมรณะ ผู้มีโสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสเป็นธรรมดาก็พ้นจากโสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส”

*คำอธิบายศัพท์ คัดลอกจาก “พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม” ของ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), พ.ศ. ๒๕๔๕

“เราไม่สังเกตเห็นองค์ประกอบภายนอกอื่นแม้สักอย่างเดียว ที่มีประโยชน์มากสำหรับภิกษุผู้เป็นเสขะ เหมือนความมี กัลยาณมิตร ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตร ย่อมกำจัดอกุศลได้ และ ย่อมยังกุศลให้เกิดขึ้น”

“ความมีกัลยาณมิตร ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่ เพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรายแห่งสังฆธรรม” ฯลฯ ข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ ฝึกหัด อบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุ จุดหมายสูงสุดคือพระนิพพาน

๒. ไตรสิกขา

๑. อธิศีลสิกขา (สิกขาคือศีลอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึก อบรมในทางความประพฤติอย่างสูง)
๒. อธิจิตตสิกขา (สิกขาคือจิตอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัด อบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม เช่น สมาธิอย่างสูง)
๓. อธิปัญญาสิกขา (สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง ข้อปฏิบัติ สำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง) เรียกก่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

๓. เบญจศีล (ศีล ๕) ความประพฤติชอบทางกายและวาจา การรักษากายวาจา ให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการ เว้นจากความชั่ว การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี (เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจาก การฆ่า การประทุษร้ายกัน)
๒. อทินนาทานา เวรมณี (เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้ เว้นจากการลัก โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน)
๓. กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี (เว้นจากการประพฤติผิด ในกาม เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน)
๔. มุสาวาทา เวรมณี (เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง)

๕. สุราเมрымัชชปมาทัฏฐานา เวรมถิ (เว้นจากน้ำเมาคือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่ง เสพติดให้โทษ)

ศีล ๕ ข้อนี้ในบาลีชั้นเดิมส่วนมากเรียกว่า สิกขาบท ๕ (ข้อปฏิบัติในการฝึกตน) บ้าง ธรรม ๕ บ้าง เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้ก็ถือว่าเป็นผู้มีศีล คือเป็นเบื้องต้นที่ จัดว่าเป็นผู้มีศีล คำว่าเบญจศีลที่มาในพระไตรปิฎกปรากฏ ในคัมภีร์ชั้นอุปทานและพุทธวงศ์ ต่อมาในสมัยหลังมีชื่อ เรียกเพิ่มขึ้นว่าเป็น นิจสีล (ศีลที่คฤหัสถ์ควรรักษาเป็นประจำ) บ้าง ว่าเป็น มนุษยธรรม (ธรรมของมนุษย์หรือ ธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์) บ้าง

๔. ปรโตโฆสะ

เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก คือ การรับฟัง คำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียนความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอก เล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสัทธรรมจากท่าน ผู้เป็นกัลยาณมิตร

๕. ปัญญาวุฑฒิธรรม

ธรรมเป็นเครื่องเจริญ คุณธรรมที่ก่อให้เกิดความเจริญออกงาม

๑. สัมปยุตฺตสังเสวะ (คบหาสัตบุรุษ เสวนาท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ)
๒. สัทธัมมัสสวนะ (ฟังสัทธรรมเอาใจใส่เล่าเรียนหาความจริง)
๓. โยนิโสมนสิการ (ทำในใจโดยแยบคาย คิดหาเหตุผล โดยถูกวิธี)
๔. อัมมานุอัมมปฏิบัติ (ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติ ธรรมให้ถูกต้องตามหลัก คือให้สอดคล้องพอดี ตามขอบเขตความหมายและวัตถุประสงค์ที่สัมพันธ์กับ ธรรมข้ออื่น ๆ นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนและตรัสตรอง เห็นแล้วไปใช้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลัก ตามความมุ่งหมาย ของสิ่งนั้น ๆ

ธรรมหมวดนี้ ในบาลีที่มา เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อ ปัญญาวิมุตติ คือ เพื่อความเจริญของงามแห่งปัญญา

๖. โยนิโสมนสิการ

การใช้ความคิดถูกวิธี คือ การกระทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สาเหตุ เหตุผลจนตลอดสาย แยกแยะออกพิเคราะห์ดูด้วยปัญญาที่ คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหา นั้น ๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ข้อนี้ เป็นองค์ประกอบภายในและเป็นฝ่ายปัญญา

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณ ขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิตฉันใด ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิต แห่งการเกิดขึ้นของอารยอัษฎางคิกมรรค แก่ภิกษุ ฉะนั้น”

“เราไม่เล็งเห็นองค์ประกอบภายในอื่นแม้สักอย่างเดียว ที่มีประโยชน์มากสำหรับภิกษุผู้เป็นเสขะ เหมือนโยนิโสมนสิการ ภิกษุผู้มีโยนิโสมนสิการ ย่อมกำจัดอกุศลได้ และย่อมยังกุศล ให้เกิดขึ้น”

“เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่น แม้สักข้อหนึ่ง ซึ่งจะเป็นเหตุให้ ความสงสัยที่ยังไม่เกิด ก็ไม่เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็ถูกขจัดเสียได้ เหมือนโยนิโสมนสิการเลย”

“โยนิโสมนสิการ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่, เพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรายแห่งสังฆธรรม” ฯลฯ

ธรรมข้ออื่น ที่ได้รับยกย่องคล้ายกับโยนิโสมนสิการนี้ ในบางแง่ ได้แก่ อัปปมาหะ (ความไม่ประมาท) วิริยารัมภะ (การปรารภความเพียร ทำความเพียรมุ่งมั่น) อัปปิจจตา (ความมักน้อย ไม่เห็นแก่ได้) สันตุฏฐี (ความสันโดษ) สัมปชัญญะ (ความรู้ตัว สำนักตระหนกชัดด้วยปัญญา) กุลลธัมมานุโยค (การหมั่นประกอบกุศลธรรม) สีสสัมปทา (ความถึงพร้อมแห่ง

ศีล) ฉันทสัมปทา (ความถึงพร้อมแห่งฉันทะ) อุตตสัมปทา (ความถึงพร้อมแห่งตนคือ มีจิตใจซึ่งพัฒนาเต็มที่แล้ว) ทิฏฐิสัมปทา (ความถึงพร้อมแห่งทิฏฐิ) และอัปมาทสัมปทา (ความถึงพร้อมแห่งอัปมาทะ)

๗. ศรัทธา

ความเชื่อ ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล

๑. กัมมสัทธา (เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำ ทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความชั่วความดีมีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่างเปล่าและเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจหรืออนาคยโชค เป็นต้น)
  ๒. วิปากสัทธา (เชื่อวิปาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว)
  ๓. กัมมัสสกตาสัทธา (เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน)
  ๔. ตถาคตโพธิสัทธา (เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง ๔ ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง)
- ศรัทธา ๔ อย่างนี้ มีมาในบาลีเฉพาะข้อที่ ๔ อย่างเดียวว่าโดยใจความ ศรัทธา ๓ ข้อต้น ย่อมรวมลงในข้อที่ ๔ ได้ทั้งหมด อนึ่ง ในข้อ ๓ มีข้อธรรมที่มาในบาลีคล้ายกัน คือ กัมมัสสกตาทิฏฐิ (ปริชา หยั่งรู้ความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน)

ในคัมภีร์ชั้นรองจากพระไตรปิฎก คือ อรรถกถา กล่าวถึง ศรัทธาโดยสรุปไว้เป็น ๒ ข้อ คือ

๑. รัตนตรัยศรัทธา คือ เชื่อมั่นในพระรัตนตรัย
๒. กัมมผลศรัทธา คือ เชื่อกรรมและผลแห่งกรรม

๘. สัมปายะ ๗

สิ่งที่เหมาะสม สิ่งที่เกิดอกุล ช่วยสนับสนุนในการบำเพ็ญภาวนา ให้ได้ผล ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย

๑. อวาสสัมปายะ ที่อยู่ซึ่งเหมาะสม เช่น ไม่พลุกพล่านจอแจ
  ๒. โคจรสัมปายะ ที่หาอาหาร ที่เที่ยววิณฑบาตที่เหมาะสมดี เช่น มีหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีอาหารบริบูรณ์อยู่ไม่ใกล้ไม่ไกลเกินไป
  ๓. ภัตตสัมปายะ การพูดคุยที่เหมาะสม เช่น พูดคุยเล่าขานกัน แต่ในกถาวัตถุ ๑๐ และพูดแต่พอประมาณ
  ๔. บุคคลสัมปายะ บุคคลที่ถูกกันเหมาะสม เช่น มีท่านผู้ทรงคุณธรรม ทรงภูมิปัญญาเป็นที่ปรึกษาเหมาะสมใจ
  ๕. โภชนสัมปายะ อาหารที่เหมาะสม เช่น ถูกกับร่างกาย เกิดอกุลต่อสุขภาพ ฉ้นไม่ยาก
  ๖. อุตุสัมปายะ ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น
  ๗. อิริยาปถสัมปายะ อิริยาปถที่เหมาะสม เช่น บางคนถูกกับกิจกรรม บางคนถูกกับนั่ง ตลอดจนมีการเคลื่อนไหวที่พอดี
๘. อุปัญญาตธรรม ธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติเห็นคุณประจักษ์กับพระองค์เอง คือ พระองค์ได้ทรงอาศัยธรรม ๒ อย่างนี้ดำเนินอริยมรรคากันบรรลุดุจดหมายสูงสุด คือ สัมมาสัมโพธิญาณ

๑. อสังตฤจิตา กุสเลสุ อัมเมสุ (ความไม่สันโดษในกุศลธรรม ความไม่รู้อัมไม่รู้พอในการสร้างความดีและสิ่งที่ดี)
๒. อับปฏิวาณิตา ปธานัสมิง (ความไม่ระย่อในการพากเพียร การเพียรพยายามก้าวหน้าเรื่อยไปไม่ยอมถอยหลัง)

๑๐. อิทธิบาท ๔

คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ แห่งผลที่มุ่งหมาย

๑. ฉันทะ (ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรัก จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป)
๒. วิริยะ (ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง)
๓. จิตตะ (ความคิด คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำ สิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่าน เลื่อนลอยไป)
๔. วิมังสา (ความไตร่ตรอง หรือทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญา พิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบ ข้อที่ยังหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ วิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น)

รายชื่อคณะทำงาน

ที่ปรึกษา

๑. พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) เจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน จ.นครปฐม
๒. พระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓. พระครูปลัดปิฎกวัฒน์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน จ.นครปฐม
๔. สมณะฟ้าไท สมชาติโก โรงเรียนสัมมาสิกขา จ.อุบลราชธานี
๕. สมณะกัลป์ตายน ปฟโล โรงเรียนสัมมาสิกขา กทม.
๖. พระมหาพวงศันรินทร์ ฐิตวังโส วัดสุทัศน์เทพวราราม กทม.
๗. ดร.สิริกร มณีรินทร์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
๘. รศ.บุญนำ ทานสัมฤทธิ์ ที่ปรึกษารัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
๙. นายสุนัย เศรษฐบุญสร้าง ที่ปรึกษารัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
๑๐. ดร.อำรุง จันทวานิช รองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
๑๑. รศ.ประภาภัทร นิยม อาจารย์ใหญ่โรงเรียนรุ่งอรุณ
๑๒. นางลัดดาวัลย์ แก้วสว่าง ข้าราชการบำนาญ
๑๓. ดร.สมเกียรติ ชอบผล ผู้ช่วยปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
๑๔. ดร.ชัยพฤกษ์ เสรีรักษ์ ผู้อำนวยการสำนักนโยบายและแผนฯ สป. ศธ.
๑๕. ดร.เบญจลักษณ์ น้ำฟ้า ผู้อำนวยการสำนักงานโครงการพิเศษ สปช.

คณะทำงาน

๑. ดร.กมล รอดคล้าย ผู้เชี่ยวชาญด้านการฝึกอบรม สป.ศธ.
๒. นายประหยัดศักดิ์ บัวงาม กองการศึกษาสงเคราะห์ ศศ.
๓. น.ส. วัลลา เรือนไชยวงศ์ กองการศึกษาสงเคราะห์
๔. น.ส.ยุวดี อิมใจ สำนักนโยบายและแผนฯ สป. ศธ.
๕. น.ส.ศรีวิไล แซ่เจีย สำนักนโยบายและแผนฯ สป. ศธ.
๖. น.ส.นวลจันทร์ สันวรรณ สำนักงานโครงการพิเศษ สปช.
๗. นางนวลจันทร์ จันทรัมย์ดี ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ
๘. น.ส.อนินทิตา โปชะกฤษณะ โรงเรียนอนุบาลหนูน้อย กทม.

๙. ม.ล.วราภา อุกฤษณ์
๑๐. นางภควดี สวัสดิ์-ชูโต
๑๑. น.ส.พึงฝน จังคศิริ
๑๒. น.ส.รินธรรม อโศกตระกูล
๑๓. นางยุพิน ตรีสส
๑๔. นางอาศิระ ประวัติยากร
๑๕. นางธนพร มะยมหิน
๑๖. นางอรัญญา พลายเพ็ชร
๑๗. นางช่อทิพย์ สุวรรณศรี
๑๘. นางสุกัญญา ณ ตะกั่วทุ่ง
๑๙. นายอาวุธ พรหมมานอก
๒๐. นายพิชัญญะ เกิดเจริญ
๒๑. นายสุธรรม ธีรภัทรอำรง
๒๒. นางฤทัยวรรณ ภัคดีวานิช
๒๓. นายสนิท หาแก้ว
๒๔. นายสมจิตร ประดิษฐ
๒๕. นายบัญญัติ จันทร์ตา
๒๖. นายกลองกรณ์ สังข์สา
๒๗. นายอุดมศักดิ์ ชาญเลิศ
๒๘. นายอุดม ชำนิ
๒๙. นายสาส์ เพื่อวิจารณ์
๓๐. นายอดุลศักดิ์ วงศ์โกมลเชษฐ
๓๑. นายถวิล กาวิล
๓๒. นางทัศนาศา อั้งตระกูล
๓๓. นางสาวรงค์ วิสุทธิสระ
๓๔. นายสุนนต์ มอนไช
๓๕. นายอนันต์ มาสวัสดิ์
๓๖. นายอภิศักดิ์ ฟองจางวาง
๓๗. นายจำเนียร พยอหมอม
๓๘. นางอนงค์ พิขสิงห์
๓๙. นายปองวุฒิ สมภารเพียง
- โรงเรียนอนุบาลחנוน้อย กทม.
- โรงเรียนทอสี กทม.
- โรงเรียนสัมมาสิกขา กทม.
- โรงเรียนสัมมาสิกขาลั้ววังชีวิต จ.อุบลราชธานี
- โรงเรียนบางไผ่(นายพัน แก้วขาว) กทม.
- โรงเรียนบ้านคลองบัว กทม.
- โรงเรียนบ้านคลองบัว กทม.
- โรงเรียนบ้านคลองบัว กทม.
- โรงเรียนวัดน้อยนพคุณ กทม.
- โรงเรียนวัดน้อยนพคุณ กทม.
- โรงเรียนวัดราชบพิช กทม.
- โรงเรียนวัดราชบพิช กทม.
- โรงเรียนวัดราชบพิช กทม.
- โรงเรียนมหรณพาราม กทม.
- โรงเรียนมหรณพาราม กทม.
- โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์บางกรวย จ.นนทบุรี
- โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ ๓๓ จ.ลพบุรี
- โรงเรียนสมเด็จพระปิยมหาราชรมณียเขต จ.กาญจนบุรี
- โรงเรียนสมเด็จพระปิยมหาราชรมณียเขต จ.กาญจนบุรี
- โรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรทอง จ.ปราจีนบุรี
- โรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรทอง จ.ปราจีนบุรี
- โรงเรียนอนุบาลเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่
- โรงเรียนเมตตาศึกษา จ.เชียงใหม่
- โรงเรียนทางดงรัฐราษฎร์อุปถัมภ์ จ.เชียงใหม่
- โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ ๓๐ จ.เชียงใหม่
- โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์น่าน จ.น่าน
- ข้าราชการบำนาญ สปจ.พิษณุโลก
- โรงเรียนวัดเส้าหิน จ.พิษณุโลก.
- โรงเรียนศึกษากุลบุตร จ.พิษณุโลก
- โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์อรัญบุรี จ.ร้อยเอ็ด
- โรงเรียนวัดมหาพุทธาราม จ. ศรีสะเกษ.

- ๔๐. นายสุวรรณจิต วงศ์ท่า
- ๔๑. นายยรรยง ผิวอ่อน
- ๔๒. นายสมพงษ์ ช่วยเนียม

โรงเรียนวัดมหาพุทธาราม จ.ศรีสะเกษ
สปจ.สุรินทร์
โรงเรียนแจ้งวิทยา จ.สงขลา

คณะทำงานและเลขานุการ

- ๔๓. ดร.ไพรัช สุ่มแสนสุข
- ๔๔. นางเมตตา ภิรมย์ภักดี
- ๔๕. ดร.บังอร เสรีรัตน์
- ๔๖. ดร.บรรเจอดพร รัตนพันธุ์
- ๔๗. นางสุดารัตน์ ชาวประเสริฐ
- ๔๘. นางประภัทศร เหลืองประเสริฐ

ศึกษานิเทศก์ สป. กทม.
ศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา
ศึกษานิเทศก์ สป. กทม.
นักวิชาการศึกษา สปช.
สำนักนโยบายและแผน สป. ศธ.
สำนักนโยบายและแผน สป. ศธ.

